

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет іноземних мов
Кафедра англійської філології

«Допущено до захисту»

Завідувач кафедри

_____ Зоренко І.С.

« ____ » _____ 2022 р.

Реєстраційний №

« ____ » _____ 2022 р.

АНГЛІЙСЬКА ЛІНГВІСТИЧНА ТЕРМІНОЛОГІЯ (АСПЕКТИ ПРАКТИЧНОЇ ЛЕКСИКОГРАФІЇ)

Кваліфікаційна робота
студентки групи ЗАМм-17
ступінь вищої освіти: магістр
спеціальності 014.021 Середня освіта
(Англійська мова і література)
Артеменко Тетяни Сергіївни

Керівник: кандидат філологічних
наук, доцент
Клименко Ірина Михайлівна

Оцінка:

Національна шкала _____

Шкала ECTS ____ Кількість балів ____

Голова ЕК _____

(підпис) (прізвище, ініціали)

Члени ЕК _____

(підпис) (прізвище, ініціали)

(підпис) (прізвище, ініціали)

(підпис) (прізвище, ініціали)

(підпис) (прізвище, ініціали)

ЗМІСТ

| | |
|---|----|
| ВСТУП | 3 |
| РОЗДІЛ 1. ОСОБЛИВОСТІ АНГЛІЙСЬКОЇ ЛІНГВІСТИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ ЯК СПЕЦІАЛЬНОЇ ЛЕКСИКИ..... | 6 |
| 1.1. Базові поняття | 6 |
| 1.2. Структурно-словотворчий аналіз | 11 |
| 1.3. Тематична організація | 18 |
| Висновки до розділу 1..... | 23 |
| РОЗДІЛ 2. АСПЕКТИ ТЕРМІНОЛОГІЧНОЇ ЛЕКСИКОГРАФІЇ..... | 25 |
| 2.1. Специфіка термінологічних словників..... | 25 |
| 2.2. Проблема дефініції | 40 |
| 2.3. Ідеографічний словник англійської лінгвістичної термінології..... | 49 |
| Висновки до розділу 2 | 54 |
| ВИСНОВКИ | 57 |
| СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ | 59 |

ВСТУП

Дана кваліфікаційна робота присвячена дослідженню лексичних особливостей англійської лінгвістичної термінології та термінологічної лексикографії.

Лінгвістична термінологія відноситься не до загальної, а до спеціальної лексики й існує не в літературній, а в спеціальній підмові. Взагалі, в будь-якій мові підмов стільки, скільки й галузей знань. Теж саме можна сказати й про підмови самої лінгвістики, яка складається з великої кількості підрозділів, таких як граматики, лексикологія, стилістика, соціолінгвістика, семасіологія, фонологія тощо.

Тож, одиниці спеціальної мови виявляють багато спільних рис не тільки тому, що вони протистоять загальній лексиці внаслідок умисно змінених зв'язків із поняттям та об'єктом, що іменується, а й тому що вони представлені всередині особливої підмови, яка визначається як система тематично організованих спеціальних мовних засобів, менша за об'ємом, ніж національна мова, але яка їй підпорядковується.

Характерною рисою підмов є неоднорідність одиниць, що в них містяться, за походженням, за семантикою, за творенням та за категоріями, до яких вони належать.

Для того щоб прийнята наукова термінологія стала загальним здобутком, її треба зафіксувати в друкованих джерелах. Найбільш зручне й доступне з таких джерел – лексикографічне джерело, або словник. Таким чином загальні термінологічні проблеми сполучаються з проблемами термінологічної лексикографії.

Завданням лінгвістів та термінологів є осмислення місця терміна в системі мови, його специфіки, властивостей та ознак, його доступності для широкого кола спеціалістів, для тих хто навчається в певній галузі, для тих хто взагалі цікавиться термінологічними проблемами.

Дослідження аспектів термінознавства, термінологічних систем англійської мови представлені в наукових працях С.Булика, А.Суперанської, Н.Подольської, В.Турчина, Е.Вюстера та інших.

Термінологія – відкрита система, що постійно змінюється в силу соціальної та наукової необхідності. В результаті з'являються нові терміни для найменування нових наукових феноменів. Тому вивчення теоретичної сутності термінів, механізмів та закономірностей їх творення, а також прикладних особливостей терміносистем, лінгвістичної зокрема, є **актуальним**.

Метою роботи є проведення загальнотеоретичного та лексикографічного аналізу англійської лінгвістичної термінології в плані її семантики, способів творення, особливостей лексикографічної фіксації.

Мета дослідження передбачає розв'язання таких **завдань**:

- визначити базові поняття термінознавства;
- провести словотвірний аналіз лінгвістичних термінів;
- проаналізувати особливості їх тематичної організації;
- розглянути специфіку термінологічних словників та проблему термінологічних дефініцій;
- зробити спробу складення лінгвістичного словника за ідеографічним принципом.

Об'єкт дослідження у роботі – англійська лінгвістична термінологія як спеціальна підмова.

Предмет дослідження – її лексичні особливості та лексикографічні аспекти.

Матеріалом дослідження стали лінгвістичні терміни, добрані із спеціальних термінологічних словників. Проаналізовано понад 800 лінгвістичних термінів, що належать до окремих галузей лінгвістики.

Методика дослідження визначається завданнями, матеріалом, загальним напрямком роботи. Були застосовані індуктивно-дедуктивний

метод, аналіз наукової літератури, компонентний аналіз, аналіз словникових дефініцій.

Теоретичну значимість роботи становить розробка окремих питань теорії термінознавства та лексикографії.

Практична цінність полягає у можливості використання результатів роботи у практичних та теоретичних курсах англійської мови.

Робота складається із вступу, двох розділів, висновків, списку використаної літератури.

У вступі обґрунтовується актуальність теми, визначаються мета, об'єкт, предмет дослідження, ставляться задачі, доводиться теоретична та практична цінність роботи.

У першому розділі розглядаються базові поняття термінознавства, особливості термінологічної семантики та термінотворення.

У другому розділі досліджуються аспекти термінологічної лексикографії, специфіка термінологічного словника, проблеми дефінування лінгвістичних термінів, робиться спроба складення лінгвістичного ідеографічного словника англійської мови.

У висновках описані та узагальнені результати проведеного дослідження.

Обсяг роботи – 58 сторінок. Використані джерела – 45 позицій.

РОЗДІЛ 1. ОСОБЛИВОСТІ АНГЛІЙСЬКОЇ ЛІНГВІСТИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ ЯК СПЕЦІАЛЬНОЇ ЛЕКСИКИ

1.1. Базові поняття

Термінологія як наукова дисципліна сформувалася у двадцятому столітті.

На сучасному етапі виявляється значний інтерес до термінології з позицій термінологічної діяльності, що приводить до формування нових напрямків термінознавства [12; 17; 18; 20; 26].

Під *терміном* (від латинського *terminus* – межа, рубіж) ми розуміємо:

- 1) номінативні одиниці – слова або словосполучення, використовувані для точного, максимально однозначного визначення понять, які утворюють специфіку різних галузей науки; основну форму мислення в науковій галузі, яка представлена однозначними словами, визначальною функцією яких виступає номінативна, а зміст яких представляють поняття;
- 2) слово або словосполучення спеціальної мови, створене для точного вираження спеціальних понять та позначення фахових предметів [10, с. 33].

Терміни зазвичай використовують у науковому мовленні для створення точності висловлення. Вони, як правило, виконують дві функції – номінативну (називють поняття) та функцію відображення змісту поняття.

До термінів відносяться одиниці історично сформованої термінологічної системи, що виражають поняття та їх місце серед інших понять, позначаються словом або словосполученням, служать для спілкування людей, пов'язаних між собою єдністю фаху, належать до словникового складу мови й підпорядковуються всім її законам. Вони

позбавлені будь-якої образності, емоційно-експресивного забарвлення й уживані для точного вираження поняття з певної галузі знань [3; 5; 13].

За своїм складом терміни неоднорідні: є терміни, утворені на питомному матеріалі (деякі з них – кальки іншомовних слів): *field, filler, glide, glottis, falling-rising stress, ghost-word, meaning, twang, key word, leveling, linking, shifter*; а є також терміни іншомовного походження: *antonym, lexicology, synonymy, homonymy, apocope, aphersis, bahuvrihi, abbreviation, accent, adjective, affinity, amplification, acustic-articulatory*.

Особливістю терміна є його спрямування на спеціальне поняття та закріплення за відповідною терміносистемою, хоча є терміни загальнонаукового характеру, наприклад, *model, structure, root, scheme* тощо.

Поняття «термін» тісно пов'язане з поняттям «терміносистема», тому що їх зміст проявляється тільки через конкретну термінологічну систему – термінологію, яка є сукупністю термінів певної галузі науки [1; 2]. Тож поняття «термінологія» та «терміносистема» можуть вживатися синонімічно.

Основними ознаками терміна як одиниці спеціальної мови є:

- системність;
- наявність дефініції;
- тенденція до моносемічності;
- відсутність експресії;
- віднесеність до формального мовного пласта [10, с.34].

Всередині підмови спеціальна лексика розподіляється за термінологічними полями та мікрополями, де окремі терміни ув'язані один з одним тематично, поняттєво та лінгвістично [12]. Тематична ув'язка йде за рахунок предметних знань, на основі яких утворюються одиниці спеціальної лексики. Поняттєва ув'язка особливо необхідна для термінів, за допомогою яких стає доступною для сприйняття певна галузь знань. Лінгвістична ув'язка супроводжує поняттєву та тематичну, оскільки, не назвавши поняття,

неможливо його пояснити. Лінгвістична ув'язка термінів всередині одного поля здійснюється за допомогою мовних засобів, яким надається перевага в певній галузі. Це можуть бути спеціальні афікси, словосполучення, фрази, що складаються з елементів питомних та запозичених, процеси ретермінологізації

Термін – це одиниця спеціальної мови, яка створюється для точного вираження спеціальних понять та позначення спеціальних явищ, сутностей [17]. Семантичний бік терміна складає його план вираження, а план вираження, в свою чергу, подається мовною оболонкою, що може розглядатися як форма існування поняття. Разом із тим термін можна розглядати і як своєрідний знак, тобто на основі семіотичного підходу.

Значення терміна не може існувати за межами матеріальної оболонки реального звучання [10, с. 35]. З цим пов'язана й проблема співвідношення семантики слів загальної мови та термінів. Наприклад:

field – 1.поле (нетермінологічне значення);

2.сукупність змістовних одиниць (понять, слів), що покривають певну галузь людського досвіду (лінгвістичний термін).

Таким чином, зазначена одиниця одночасно є елементом загальної мови та частиною термінологічної системи певної спеціальної галузі знання.

Визначення слова "*field*" в словниках загальної мови та в термінологічних словниках різні. У словнику загальної мови слово "*field*" визначається як "*a wide stretch of open land, plain*"; у лінгвістиці – це "*a network of paradigmatic relations that units of a language enter into, a conceptual area that such a network covers*".

Так, лінгвіст розглядає поняття "*поле*" в термінологічній системі лінгвістики, приводячи свої обгрунтовані параметри. Очевидно, що термінологічне значення розвивається на основі головного. Тим самим і пояснюється те, що загальним для обох тлумачень є один параметр: "*area*".

Але спеціальна дефініція більш насичена у смісловому плані. Цей випадок можна вважати своєрідним проявом полісемії.

Цікавим явищем є міжгалузева термінологічна полісемія, коли один термін може бути складовою частиною різних термінологічних систем [10; 11].

Наприклад, в англійській мові слово *filler* багатозначне. Його основні значення такі:

"a matter added to some other to increase bulk, to improve consistency",

"a preparation used to fill in the cracks",

"the tobacco rolled in the leaf of a cigar",

"a short, space-filling item in a newspaper";

"a small joist resting on a girder" (architecture);

"any unit or class of units seen as occupying a slot in a construction or similar structure" (linguistics).

Лексична одиниця *filler* в значенні *"filling - заповнювач"* взята з загальнолітературної мови до різних галузей знання. А термінологізовані одиниці є міжгалузевими термінологічними лексико-семантичними варіантами з різними значеннями: в архітектурній сфері – зі значенням *"невеликий брус, що кріпиться на балках"*, в сільськогосподарській – зі значенням *"проміжна культура"*, лінгвістичній – зі значенням *"вставка"*).

Полісемія може бути і внутрішньогалузевою, про що свідчать подані нижче приклади.

Лінгвістичній термін *grade* означає:

1. ступінь (порівняння);

2. аблаут.

Термін *elision* має значення:

1. елізія, випадіння кінцевого голосного;

2. еліпсис.

Інший приклад – *enallage*:

1. еналлага, перенесений епітет;
2. порушення формально-граматичної відповідності при смислового співвіднесені словоформ у мовленні.

Теміни можуть перетворюватися з часом в омоніми, коли втрачається семантична ланка розвитку значення, коли спостерігається явище розриву полісемії [4; 31]. Наприклад, термін "*article*" – "сегмент" в зоологічній терміносистемі є омонімом терміна "*article*" – "артикль" у терміносистемі лінгвістичній.

Серед термінів можна також спостерігати явище синонімії. Основною причиною появи синонімів вважається прагнення уникнути повторень і тавтології (*word-formation: word-building; word-composition: compounding*).

У деяких випадках спостерігається явище ідіоматизації вихідних компонентів терміна. У цьому проявляється зближення термінології з фразеологією. Наприклад:

"*God's truth*" – in reference to linguists who believed they were establishing units, categories etc. with real existence in a language as opposed to those who did not.

free ride – the derivation of a form by means of a rule already posited for some other purpose.

Подані вище приклади можна кваліфікувати як фразеологічні єдності [10, с. 103].

Існують також серед термінів і фразеологічні сполучення, у складі яких слово зі зв'язаним значенням не співвідноситься із системою значень похідного слова. Наприклад:

frozen exspression – fixed expression;

shallow structure – surface structure;

language suicide – process by which the speech of a community is assimilated to that of a larger community, to the point at which it loses its separate identity.

Взагалі питання про включення термінів до фразеологічного пласту є спірним.

1.2. Структурно-словотворчий аналіз

Розгляд словотвірних особливостей термінів базувався на тому факті, що формування їх відбувалося різними способами, які властиві мовній системі взагалі [9; 23; 29; 30; 36]. До них відносяться:

деривація, утворення термінів за допомогою словотворчих ресурсів англійської мови шляхом афіксації (*meaning* – значення, *deflexion* – дефлексія, *divergent* – дивергент);

композиція, утворення термінів складенням основ (*sound-shifting* – мутація, *source-language* – мова-джерело, *single-root* – однокореневий);

скорочення (*FU* – phraseological unit);

словосполучення (*syntagmatic links* – синтагматичні зв'язки);

шляхом запозичення та абсорбції лексичних одиниць з інших мов (*bahuvrihi* – бахувріхі, тип складних слів).

Розглянемо основні способи термінотворення.

Творення суфіксальним способом

У складі англійської лінгвістичної термінології переважають іменники [37]. Терміни-іменники представлені в основному такими моделями (де: V – дієслово, N – іменник, A – прикметник):

V + -er або V + -or:

speak – *speaker*,

communicate – *communicator*,

transposit - *transpositor*.

V + -ing:

clip – *clipping*,

mean - *meaning*.

V + -(a)tion:

collocate - *collocation*,

connote - *connotation*.

A + -(i)ty:

simultaneous – *simultaneity*,

separable – *separability*.

N, Adj + -ism:

poet – *poetism*,

vulgar – *vulgarism*.

Проаналізовані одиниці виявили наявність суфіксів різної семантики.

Суфікси *-or*, *-er*, *-ee* означають активного або пасивного агента:

speaker – мовець;

actor – агент;

marker – показник;

resonator – резонатор.

Суфікс *-ing* означає процес:

reducing – згортання;

colouring – забарвлення.

Суфікс *-ation* – процес або його результат:

function – функція;

punctuation – пунктуація.

Продуктивними при творенні лінгвістичних термінів виявилися суфікси *-ing*, *-tion*, *-ition*, *-ation*. Решта є менш продуктивними.

Термінологічність властива і деяким дієсловам і забезпечується функціонуванням у певних контекстах, хоча назви дій і не фіксуються лінгвістичними словниками [7; 8; 30]. Наприклад:

to mean – означати;

to clip – усікати (при скороченні);

to shorten – скорочувати;

to motivate – мотивувати;

to signify – виражати, означати.

Терміни-прикметники термінують не саме явище, а певні його ознаки, якості. Наприклад:

phonometric – фонометричний;

possessive – присвійний;

sigmatic – сигматичний.

Творення префіксальним способом

Цей спосіб є досить поширеним, він модифікує основу, до якої додається префікс. Зафіксовано такі продуктивні префікси:

dis-, що має значення зворотньої дії;

over- зі значенням надмірності;

anti- - зі значенням «протилежний, зворотній».

Префіксальні терміни-іменники представлені такими моделями:

dis- + N:

assimilation – *dissimilation* (дисиміляція);

syllable – *disyllable* (дисилаб).

over- + N:

correction – *overcorrection* (гіпернормалізація);

correctness – *overcorrectness* (гіперкорестність);

determining – *overdetermining* (гіперхарактеризація);

tone – *overtone* (обертон).

anti- + N:

metabole – *antimetabole* (антиметабола);

thesis – *antithesis* (антитеза).

Також маються одиниці, утворені за допомогою малопродуктивного префікса *a-*, наприклад *anomaly* «аномалія».

Префіксальні прикметникові утворення представлені моделями:

non- + Adj:

affixal – *non-affixal* (безафіксний);

conjugated – *non-conjugated* (невідмінюваний);

distinctive – *non-distinctive* (недиференціальний);

grammatical – *non-grammatical* (неграматичний);

contiguous – *non-contiguous* (дистантний).

pre- + Adj:

grammatical – *pregrammatical* (дограматичний);

tonic – *pretonic* (передтональний);

dental – *predental* (переддентальний).

Префіксальні дієслова також виявляються в лінгвістичній науковій мові:

to dissimilate – розуподібнювати;

to prefix – додавати префікс;

to overlap (phonemes) – змішувати (фонеми);

to unvoice – оглушати (приголосні);

to transcribe – транскрибувати.

Творення конверсійним способом

Даним типом творення називають перехід слова однієї частини мови в іншу [27; 35]. Серед лінгвістичних термінів він зустрічається нечасто. Це перш за все моделі $N \rightarrow V$, $V \rightarrow N$. Наприклад:

stress – наголос;

to stress – робити наголос;

superlative – суперлативний;

superlative – суперлатив, найвищий ступінь (прикметника).

Творення способом композиції

Цей спосіб також називають синтактико-морфологічним [9; 36]. Найбільш поширений його підвид – модель N + N, наприклад:

nursery-words – дитячі слова;

base-form – база, основа;

echo-word – ехослово (тип складного слова).

Терміни композити можуть бути субординативними, чиї складові частини взаємозалежні (*echo-word*), та координативними, обидва компоненти котрих незалежні в структурному та семантичному плані. Останні представлені значною кількістю прикметників, наприклад:

acoustic-articulatory (акустично-артикуляційний);

alveolo-palatal (альвеоло-палатальний);

adverbial-attributive (адвербіально-атрибутивний);

articulatory-auditory (артикуляційно-слуховий);

infinitival-impersonal (інфінітивно-безособовий).

Творення способом скорочення

Скорочення термінів мають на меті висловити думки у компактній формі [7, с. 11]. Виявлено такі типи скорочень серед лінгвістичних термінів:

Терміни-аббревіатури:

BEV – *Black English vernacular*;

CA – *componental analysis*;

CF – *context-free*;

CGE – *Comprehensive Grammar of English*;

IO – *indirect object*;

IP – *item and process*;

IPA – *International Phonetic Alphabet*;
LAD – *language acquisition device*;
LAGB – *Linguistic Association of Great Britain*;
LF – *logical form*;
LFG – *Lexical-Functional Grammar*;
LSA – *Linguistic Society of America*;
ME – *Middle English*;
OE – *Old English*;
NGP – *Natural Generative Phonology*;
NLP – *Natural Language Processing*.

Терміни-усічення:

mid – *middle (half-mid, mid-sagittal)*;
fin – *final*.

Сполучення із скороченим компонентом:

c-selection – *categorical selection*;
s-selection – *structure selection*;
NP trace – *noun phrase trace*;
OSV language – *object-subject-verb language*;
P-marker – *phrase marker*;
T-marker – *transformation marker*;
PS rule – *phrase structure rule*.

Творення способом сполучення слів

Терміни-словосполучення є досить численними структурами. Вони можуть складатися з двох або більшої кількості компонентів. Наприклад:

- Прості словосполучення, що містять головне слово та залежне:

abstract forms – абстрактні форми;
border marks – граничні сигнали;
borrowed word – запозичення.

- Складні словосполучення з головним да декількома залежними словами:

category of paired relationship – категорія парності;

category of subjective evaluation – категорія суб'єктивної оцінки.

За граматико-морфологічною ознакою головного слова терміни-словосполучення поділяються на:

-Іменникові (з головним елементом – іменником):

compound sentence – складнопідрядне речення;

conceptual category – поняттєва категорія;

double consonant – подвійний приголосний;

folk etymology – народна етимологія;

language universal – лінгвістична універсалія.

-Дієслівні (з дієсловом в ролі основного елемента):

to give the definition – дати визначення;

to form words – утворювати слова;

to compile dictionaries – складати словники;

to change the meaning – змінювати значення.

Терміни-словосполучення можна класифікувати й за певною структурною моделлю, наприклад:

- Іменник + іменник (N+N):

sound imitation – звуконаслідування;

sound interchange – чергування звуків;

stress interchange – чергування наголосу.

- Прикметник + іменник (A+N):

narrative infinitive – наративний інфінітив;

verbal form – дієслівна форма;

paradigmatic relations – парадигматичні відношення;

past tense – минулий час;

rational grammar – раціональна грамати́ка;

secondary accent – другорядний наголос;

syntactic classes – синтаксичні класи;

analytic comparison – аналітичне порівняння.

- Дієслово + іменник (V+N):

to convey the concept – передати поняття;

to lexicalize word-groups – лексикалізувати словосполучення.

За синтаксичними ознаками розрізняємо:

- Безприйменникові сполучення, компоненти котрих з'єднані способом керування:

connecting vowel – поєднальний голосний;

complex sentence – складносурядне речення.

- Прийменникові словосполучення:

coexistence of systems – співіснування систем;

derivation of word-forms – формотворення;

family of languages – мовна сім'я.

- Сполучникові словосполучення:

structural-and-semantic aspects – структурно-семантичні аспекти.

До складу деяких лінгвістичних термінів входять власні імена. Це імена мовознавців, які зробили певний внесок у розробки лінгвістичних теорій, які є авторами лінгвістичних ідей. Наприклад [37]:

Sapir-Whorf hypothesis – гіпотеза Сепіра-Уорфа;

Swadesh list – список Свадеша;

Verner's Law – закон Вернера;

Grimm's Law – закон Грімма;

Zipf's Law – закон Зіпфа.

1.3. Тематична організація

Лінгвістична термінологія розподіляється на тематичні групи у залежності від тієї галузі лінгвістики, в підсистему якої вона входить.

Тематичну групу можна визначити як підсистему вокабуляра, що складається з асоційованих слів, тому що поняття, які вони називають стоять в одному ряду і тісно пов'язані між собою [14, с. 127].

У даній роботі нами виділено такі тематичні групи (даний список не може вважатися вичерпним із-за великої кількості мовних галузей та великої кількості термінів у рамках кожної з них):

Lexicology

| | |
|--------------------------------------|------------------------------------|
| <i>Morphological motivation</i> | Морфологічна мотивація |
| <i>Semantic motivation</i> | Семантична мотивація |
| <i>Secondary nomination</i> | Вторинна номінація |
| <i>Structural classification</i> | Структурна класифікація |
| <i>Lexicalized grammatical affix</i> | Лексикалізований граматичний афікс |
| <i>Free morpheme</i> | Вільна морфема |
| <i>Bound morpheme</i> | Зв'язана морфема |
| <i>Semi-affix</i> | Напів-афікс |
| <i>Word-formation</i> | Словотвір |
| <i>Lexical meaning</i> | Лексичне значення |
| <i>Denotative meaning</i> | Денотативне значення |
| <i>Lexical collocability</i> | Лексична сполучуваність |
| <i>Semantic marker</i> | Семантичний маркер |
| <i>Differentiation of synonyms</i> | Диференціація синонімів |
| <i>Radial polysemy</i> | Радіальна полісемія |
| <i>Obsolete meaning</i> | Значення, що вийшло із вживання |
| <i>Semantic homonymy</i> | Семантична омонімія |
| <i>Homographs</i> | Омографи |
| <i>Ideographic synonyms</i> | Ідеографічні синоніми |
| <i>Contextual synonyms</i> | Контекстуальні синоніми |

| | |
|------------------------------|----------------------------|
| <i>Derivational antonyms</i> | Похідні антоніми |
| <i>Back-formation</i> | Зворотний словотвір |
| <i>Occasional words</i> | Оказіоналізми |
| <i>Reverse dictionary</i> | Зворотний словник |
| <i>Lexis</i> | Вокабуляр |
| <i>Substantivation</i> | Субстантивація |
| <i>Affixless derivation</i> | Безафіксальна деривація |
| <i>Functional change</i> | Функціональна заміна |
| <i>Asyntactic compound</i> | Асинтаксичні складні слова |

Phonetics

| | |
|------------------------------|--------------------|
| <i>Phoneme</i> | Фонема |
| <i>Phonematization</i> | Фонематизація |
| <i>Phoneme variative</i> | Варіація фонем |
| <i>Phonemic phrase</i> | Фонемічна фраза |
| <i>Palatalization</i> | Палаталізація |
| <i>Palatalized consonant</i> | М'який приголосний |
| <i>Sonant</i> | Сонант |
| <i>Sound type</i> | Звуковий тип |

Phraseology

| | |
|-----------------------------------|--------------------------|
| <i>Phraseological unit</i> | Фразеологічна одиниця |
| <i>Phraseological fusion</i> | Фразеологічне зрощення |
| <i>Phraseological unity</i> | Фразеологічна єдність |
| <i>Phraseological combination</i> | Фразеологічне сполучення |
| <i>Semantic stability</i> | Семантична стійкість |
| <i>Idiomatichity</i> | Ідіоматичність |
| <i>Phraseme</i> | Фразема |

Grammar

| | |
|-----------------------------|-----------------------|
| <i>Grammatical category</i> | Граматична категорія |
| <i>Grammatical meaning</i> | Граматичне значення |
| <i>Case</i> | Відмінок |
| <i>Type of declension</i> | Тип відмінювання |
| <i>Part of speech</i> | Частина мови |
| <i>Conjugation</i> | Дієвідмінювання |
| <i>Impersonal predicate</i> | Безособовий присудок |
| <i>Syntactic structure</i> | Синтаксична структура |
| <i>Grammatical subject</i> | Граматичний підмет |

Lexicography

| | |
|----------------------------------|-----------------------------|
| <i>Explanatory dictionary</i> | Тлумачний словник |
| <i>Bilingual dictionary</i> | Двомовний словник |
| <i>Monolingual dictionary</i> | Одномовний словник |
| <i>Word-stock</i> | Словниковий склад |
| <i>Word-frequency dictionary</i> | Частотний словник |
| <i>Semantic equivalence</i> | Семантична еквівалентність |
| <i>Entry</i> | Словникова стаття |
| <i>Lexico-semantic variant</i> | Лексико-семантичний варіант |
| <i>Etymon</i> | Етимон |

Stylistics

| | |
|----------------------------|----------------------------|
| <i>Expressive means</i> | Експресивні засоби |
| <i>Emotional colouring</i> | Емоційне забарвлення |
| <i>Stylistic devices</i> | Стилістичні прийоми |
| <i>Belle-lettres style</i> | Стиль художньої літератури |
| <i>Publicist style</i> | Публіцистичний стиль |

| | |
|---------------------------------|------------------------|
| <i>Newspaper style</i> | Газетний стиль |
| <i>Scientific prose style</i> | Науковий стиль |
| <i>Official documents style</i> | Офіційно-діловий стиль |
| <i>Comparative stylistics</i> | Порівняльна стилістика |
| <i>Functional style</i> | Функціональний стиль |
| <i>Figures of speech</i> | Фігури мовлення |
| <i>Metaphor</i> | Метафора |
| <i>Metonymy</i> | Метонімія |
| <i>Oxymoron</i> | Оксюморон |
| <i>Stylistic syntax</i> | Стилістичний синтаксис |

Word Etymology

| | |
|----------------------------------|------------------------|
| <i>Native word</i> | Питомне слово |
| <i>Borrowing</i> | Запозичення |
| <i>Phonetic borrowing</i> | Фонетичне запозичення |
| <i>Semantic borrowing</i> | Семантичне запозичення |
| <i>Morphemic borrowing</i> | Морфемне запозичення |
| <i>Translation loan</i> | Калька |
| <i>Etymological doublet</i> | Етимологічний дублет |
| <i>International word</i> | Інтернаціоналізм |
| <i>Assimilation of borrowing</i> | Асиміляція запозичень |
| <i>Origin</i> | Походження |

General Linguistics

| | |
|------------------------------|--------------------------|
| <i>Linguistic universal</i> | Лінгвістична універсалія |
| <i>Linguistic sign</i> | Лінгвістичний знак |
| <i>Linguistic relativism</i> | Лінгвістичний релятивізм |
| <i>Linguistic philosophy</i> | Лінгвофілософія |

| | |
|------------------------------|-----------------------|
| <i>Language planning</i> | Мовне планування |
| <i>Language system</i> | Мовна система |
| <i>Distributive analysis</i> | Дистрибутивний аналіз |
| <i>Componental analysis</i> | Компонентний аналіз |
| <i>Semantic field</i> | Семантичне поле |
| <i>Semantic triangle</i> | Семантичний трикутник |
| <i>Surface structure</i> | Поверхнева структура |
| <i>Deep structure</i> | Глибинна структура |

Зазначимо, що розбивка лексичного матеріалу на тематичні угруповання сприяє кращому засвоєнню матеріалу і широко застосовується у методиці викладання теорії мови.

Висновки до розділу 1

Під терміном у даній роботі ми розуміємо номінативні одиниці – слова або словосполучення, створені для точного максимально однозначного вираження спеціальних понять різних галузей науки та позначення фахових предметів. До термінів відносяться одиниці історично сформованої термінологічної системи, що виражають поняття та їх місце серед інших понять, служать для спілкування людей одного фаху. Вони позбавлені будь-якої образності й емоційно-експресивного забарвлення.

Терміни можуть утворюватися на питомому або на запозиченому матеріалі.

Поняття «термін» тісно пов'язане з поняттям «терміносистема», яка є сукупністю термінів певної галузі науки. Спеціальна лексика розподіляється за термінологічними полями та мікрополями, де окремі терміни ув'язані один з одним тематично, поняттєво та лінгвістично.

Основними ознаками терміна як одиниці спеціальної мови є системність, наявність дефініції, тенденція до моносемічності, відсутність експресії, віднесеність до формального мовного пласту.

В семантичному плані термінам властива полісемія, омонімія та синонімія. Вони не завжди відповідають одній з основних вимог до терміну – прагнути однозначності та однословності. Джерелом омонімії є, як правило, розрив полісемії, коли втрачаються деякі значеннєві зв'язки. Наявність термінологічних синонімів допомагає уникнути повторів.

Структурно-словотворчий аналіз англійських лінгвістичних термінів виявив наявність моноксемних та полілексемних одиниць. Моноксемні терміни поділяються на прості, терміни-деривати, терміни-композиції, терміни-скорочення (аббревіатури та усічення). Дериваційні процеси в термінотворенні представлені переважно афіксальними та конверсійними утвореннями. Найбільш поширеною композитною моделлю виявилась модель N+N.

Полілексемні терміни (терміни-словосполучення) за своєю структурою поділяються на двокомпонентні та багатоконпонентні. За морфологічною ознакою виділяються іменникові (які переважають кількісно) та дієслівні словосполучення.

За тематичною організацією лінгвістична термінологія розподілена на групи в залежності від галузі лінгвістики: лексикологія, граматики, стилістика, фразеологія, етимологія, загальне мовознавство. Тематична група є підсистемою, що виділяється на основі лінгвістичних та екстралінгвістичних параметрів.

РОЗДІЛ 2. АСПЕКТИ ТЕРМІНОЛОГІЧНОЇ ЛЕКСИКОГРАФІЇ

2.1. Специфіка термінологічних словників

Специфіка термінологічної лексикографії визначається, в першу чергу, характером матеріалу, що аналізується. Якщо словник загального типу будується виходячи з виключно чи переважно мовних даних, то зміст, структура і методи побудови термінологічного словника визначаються професійно-предметними даними, даними лінгвістики зокрема [7 – 10; 27].

Термінолог галузі лінгвістики, крім словника загального типу, потребує додаткових словників із відповідних мовознавчих знань. За відсутності таких він змушений вести особисту картотеку, в яку вносить професійну лексику. Тлумачення термінів встановлюються при консультації з відповідними фахівцями. У перекладних термінологічних словниках треба не стільки перекладати відповідні дефініції та позначення, скільки шукати їх місце в термінологічному ряду іншої мови, термінологічний переклад слід розглядати аналогічно до інших ідіоматичних перекладів (стійких сполучень, виразів тощо). Однак термінологічні словники потрібні не лише перекладачам. Ними широко користуються і фахівці різних галузей, для яких не завжди потрібні перекладні еквіваленти, зате важливим є співвідношення термінів, їх правильне написання, вимова.

Термінологічна лексикографія – нова спеціалізована галузь лексикографії, поки що недостатньо теоретично розроблена [8, с. 134]. Спеціальна лексика реєструється словниками по-різному і з різними цілями. Термінологічні словники системного типу, присвячені виключно спеціальній лексиці, почали з'являтися досить давно. Тим не менш, вона кодифікувалася й раніше, включаючись як у словники загального типу, так і в словники іноземних слів та енциклопедії, а також у двомовні та багатомовні перекладні словники. Важливість термінологічної лексикографії залежить від того, що за

допомогою предметно організованих словників можна знайти термінологічні відповідності у різних мовах.

Подання термінів у словниках загального типу відрізняється від подання звичайних слів. У передмові до словника Н.Вебстера, зокрема, говориться, що у словнику є дедалі більша кількість термінів, які (оскільки вони частіше пишуться, ніж вимовляються) вважаються словами «книжковими». Для багатьох із них немає єдиної загальноприйнятої вимови. Вона визначається за аналогією зі словами, що вживаються частіше, або відповідно до правил вимови тих мов, звідки вони запозичені [44].

У словниках різних типів спеціальна лексика відбивається нерівномірно. У словники загального типу частіше потрапляють номенклатурні позначення, тому що за ними стоять предмети, більш-менш реальні та конкретні. Із термінів туди вибірково потрапляють лише найзагальніші, оскільки уточнені та спеціалізовані терміни, за якими стоять наукові поняття, недоступні для загального сприйняття.

Спеціальна лексика представлена головним чином у галузевих словниках, розрахованих на предметних фахівців [5; 19; 25; 28].

Але це не філологічні словники, і багато в них реалізується не так, як у звичайній лексикографічній практиці. Насамперед, такий словник обов'язково містить дефініції, у побудові яких беруть участь терміни. В енциклопедіях і словниках загального типу в пояснювальній частині не повинно бути термінів, які самі потребували б дефініції [33; 35].

У словниках загального типу термінам науки відводиться скромне місце. Спеціальні стильові помітки ставляться при них відразу після граматичних характеристик, оскільки своє значення такі слова набувають лише всередині відповідних систем. У філологічних словниках загального типу словникові статті не повинні бути такими вичерпними, як у галузевих. У зв'язку з тим, що лексика у словниках різних типів подається по-різному,

вітчизняні та зарубіжні дослідники приділяють багато уваги класифікації словників.

Словникові статті термінологічних словників складаються із застосуванням особливої мови. Це – метамова, мова для опису самої мови, що відтворює в лінгвістичному словнику адекватне наукове слововживання. Існує навіть окрема галузь – металінгвістика, об'єктом якої є метамова та три її основні аспекти [8, с. 175-176]:

- Терміни, або слова, які не вживаються в звичайній мові, або запозичаються з неї в особливому значенні.
- Особливі комбінації слів та їх еквіваленти, які характеризують метамову лінгвістики вже в її повному вигляді.
- Соціолінгвістичний аспект, коли дана форма метамовлення відбиває специфіку того або іншого лінгвістичного напрямку.

Поняття метамови набагато ширше, ніж поняття термінології, тому що метамова включає в себе лінгвістичне слововживання в широкому смислі цього слова [37, с. 223]. Представляється важливим обґрунтувати поняття метамови, відмежовуючи її від термінології у власному розумінні слова. Однак проведення цілком певної відмінності між поняттям метамови, з одного боку, і власне термінології, – з іншого, не має на увазі в якій-небудь мірі применшити значення останньої, навпаки, саме термінологія й привертає до себе увагу дослідника в першу чергу. Тому можна говорити про незадовільність сучасної лінгвістичної термінології, на її невпорядкованість і непослідовність [6; 18; 42].

Терміни не можуть виникнути інакше, як у результаті наукової абстракції, проте вони поступово можуть набути певну й навіть значну автономію. Тоді стає необхідним досліджувати структуру даної термінологічної системи, порівнювати її з іншими системами. Іншими словами, стає необхідним розрізнати принаймні два поняття: поняття таксономії й поняття метатаксономії [30; 37]. Лінгвістична таксономія – це

дослідження різноманітних об'єктів лінгвістики в плані їх наукової систематизації. Метатаксономія – це наукова систематизація на рівні метамови. Це впорядкування системи тих виражень, тих знаків і позначень, які використовуються, коли говорять про лінгвістичні об'єкти.

Значення цього розмежування не є тільки теоретичним. Воно надзвичайно важливо для того, щоб було зрозуміло, чому відмова від деякої таксономічної системи зовсім не обов'язково спричиняє одночасну відмову від відповідної метатаксономічної системи. Так, наприклад, коли дескриптивна лінгвістика втратила свій винятковий вплив як лінгвістичний напрямок, це аж ніяк не привело до відмови від розробленої нею термінологічної системи [20; 27]. Напроти того, на зміну старого напрямку приходить новий, і він нерідко пропонує зовсім нову термінологічну систему. І поки лінгвісти опановують нову метамову, вони не можуть перестати писати або розмовляти один з одним, вони продовжують, прагнуть вони цього або не прагнуть, користуватися колишньої метасистемою, незважаючи на те, що вона вже не відповідає новітнім ідеям. Іноді ця обставина, у відомому змісті, гальмує творчу думку, але це далеко не завжди так. Нерідко ті категорії, які колись втратили своє значення, відроджуються й одержують широке поширення в новітній метамові даної науки. При цьому, саме собою зрозуміло, життєздатність тієї або іншої термінологічної системи визначається в першу чергу її впорядкованістю, послідовністю змісту й вираження.

У цьому зв'язку необхідно зупинитися на питанні про ті численні терміни, які широко запозичаються лінгвістами з математики, фізики й інших наук. Просте введення в текст лінгвістичного твору терміна математики, фізики тощо ніяк не може перетворити його в термін мовознавства. Тому, хоча такі терміни, як "алгоритм", "матриця", "ентропія" зустрічаються тепер у деяких стилях лінгвістичної літератури, їх ніяк не можна вважати частиною метамови лінгвістики й немає підстав включати їх у словник [30; 37].

Можна констатувати, що найбільш важливими проблемами для лінгвістичної лексикографії (як і будь-якої іншої термінологічної лексикографії) є наступні: 1) проблема метамови, її відношення до термінології й загальні питання таксономії й метатаксономії даної науки; 2) проблема розвитку даної термінологічної системи, відношень і зв'язків різних термінологічних систем і різних шкіл [25; 26].

Розгляд цих двох проблем підводить нас впритул до основної проблеми, а саме до проблеми співвідношення терміна й поняття: предмет - його відбиття у свідомості - поняття – слово, коли слово (його еквівалент) розглядається в його відношенні до поняття з одного боку, і до даної метатаксономічної системи – з іншого.

Термінологія даної наукової галузі – це не просто список термінів, а семіологічне вираження певної системи понять, яка, у свою чергу, відбиває певний науковий світогляд. Тому хоча тлумачення того або іншого терміна нерідко допускає значні розбіжності між представниками різних лінгвістичних напрямків, це аж ніяк не виключає, як правило, таких визначень, які виходили б з істотних ознак позначуваного явища [32; 39]. Однак це безсумнівне положення не завжди представляється безперечним. Нерідко створюється враження, що єдиним напрямком у металінгвістиці повинен бути напрямок нормативний, що завдання полягає у тому, щоб, розробивши певні рекомендації щодо форми й уживання термінів метамови, переконати всіх мовознавців прийняти ці рекомендації й неухильно застосовувати їх.

Поняття про спосіб розкриття терміносистеми теж важливе. Як відомо, визначення терміна, що дається в тлумачному термінологічному словнику, являє собою твердження, що розкриває ті властивості даного поняття, які необхідні й достатні для встановлення його змісту й відмінностей його від інших понять. Тому необхідне точне уявлення про істотну ознаку предмета, тобто таку його ознаку, яка відбиває (представляє)

базисні його властивості. Наприклад, для відмінка ця властивість – установлювати відношення між предметами думки за допомогою відповідних морфологічних змін. Ця ознака є загальною для всіх категоріальних форм відмінка, які виступають як супідрядні поняття, що перебувають в однакових зв'язках із тим самим підпорядковуючим поняттям. Природно, що цьому основному принципу підкоряється й побудова словникового гнізда, у яке включаються в тому або іншому виді всі видові терміни. У тих же випадках, коли складний термін формально збігається в одній зі своїх частин із терміном родовим, але не пов'язаний з ним родо-видовими відносинами за змістом, він виноситься за межі гнізда [10].

Ясно, що здійснення цього принципу вимагає уважного логічного аналізу насамперед складних термінів. Так, наприклад, такий термін як "*мовний апарат*" на відміну від такого терміна як "*називний відмінок*" повинен тлумачитися на своєму місці, тобто під прикметником, тому, що в межах даної термінологічної системи він не пов'язаний з іншими "апаратами" родо-видовими відносинами. Напроти, наприклад, *граматика дескриптивна, історична, описова, зіставна* – це різні види граматики, тому всі ці терміни й даються в одному гнізді. При цьому необхідно звернути увагу й на те, що такого роду гнізда обов'язково зв'язуються посиланнями з відповідними прикметниками, що дозволяє відобразити в словнику системні зв'язки різних елементів даного метамови.

У словниках найбільші труднощі представляють формально складні утворення, де буває важко провести межу між терміном і тлумаченням, тому що тут зближаються такі поняття, як описовий термін, з одного боку, і сегмент метамовлення, – з іншої. Наприклад, слід або не слід включати в словник такі словосполучення, як "*indefinite-personal sentence*", "*contextual incomplete sentence*", "*слабкокеровані члени розповсюдженого речення*", "*безпідметове неозначено-особове речення*", або навіть такі, як "*безособове*

нульове зв'язування". У таких випадках, як *"дієслівні нерозповсюджені речення із предикативним членом і нульовим зв'язуванням"*, ми явно маємо сегмент метамовлення, який міг бути введений у словник тільки в якості ілюстрації вживання відповідних термінів [1; 27]. Здається, що однозначна відповідь на подібні питання неможлива принципово, а не тільки внаслідок нерозробленості питання про мову й мовлення взагалі. Такі факти знову й знову підтверджують відому тезу про повну й принципову неможливість відриву мови від мовлення.

Важливим виявляється також наступний момент: неможливо суцільно відбити логіку залежності термінів в одному словниковому гнізді просто внаслідок дуже великого розгалуження родо-видових відносин. Так, наприклад, у таких випадках, як *"голосні"*, *"приголосні"*, *"звук"*, *"речення"*, *"слово"*, *"словосполучення"*, *"форма"*, *"consonant"*, *"vowel"*, *"sentence"*, *"word"*, *"word-combination"* доводиться застосувати зовсім особливий спосіб лексикографічного оформлення. Навряд чи потрібно вказувати, що у всіх подібних випадках мова йде про класифікації на рівні даних термінологічних мікросистем, що входять як частина в метамову лінгвістики. Тут же треба згадати й про такі гнізда, як *"називний відмінок"*, *"знахідний відмінок"*, *"давальний відмінок"* тощо, які, будучи видовими стосовно родового терміна *"відмінок"* (*"case"*), у свою чергу, виступають як родові стосовно *"називний предикативний"*, *"знахідний подвійний"*, *"давальний ексклюзивний"* тощо [31, с. 218].

Поряд з родо-видовим принципом першорядне значення має так званий принцип додатковості: значення одного терміна повинне, по ідеї, кінчатися там, де починається значення іншого. Для проведення в життя цього принципу необхідний детальний компонентний аналіз термінів, побудований на виділенні істотних ознак, їх об'єднанні (додаванні), необхідному для виявлення змісту даного терміна, і їх роз'єднанні

(вилученні), якщо завдання полягає в тому, щоб придати дослідженню послідовний характер.

Питання про те, до яких частин мови належать або повинні належати лінгвістичні терміни теж досить актуальне. Воно полягає в тому, чи обмежується дана термінологія іменниками, або ж у неї входять також прикметники та дієслова. Взагалі, іменники є досить розвиненою частиною мови з великими морфологічними можливостями. Існують віддієслівні іменники, іменники утворені від прикметників тощо. І включення тільки іменників до лінгвістичної терміносистеми може навіть вважатися вичерпним. Але є кілька дієслів, які досить часто вживаються в лінгвістичній метамові, наприклад, такі, як *"відмінюватися"*, *"відокремлюватися"*, *"граматикалізуватися"*, *"to decline"*, *"to define"* тощо. Але це вже сфера даного різновиду мови, яка у словниках представлена не в самих словах, а в тлумаченнях і поясненнях. Що ж стосується термінів, то, звичайно, тут більш природно вживати іменник як вираження відповідних понять, тобто відповідно таких віддієслівних іменників, як *"відмінювання"*, *"дієвідміна"*, *"відокремлення"*, *"declension"*, *"definition"* та інших. У метамовленні, природно, можуть зустрітися будь-які словоформи; цілком можна уявити собі речення, що містить такі словоформи, як *"субстантивувався"*, *"субстантивувався б"*, *"to substantivize"* тощо, але як термін, як об'єкт відповідних пояснень, природно, виступає тільки *"субстантивація"*, *"substantivation"* [37].

Аналогічна ситуація й з прикметниками та дієприслівниками. Коли вони субстантивуються, то прирівнюються до іменників, і, звичайно, хоча такі слова, як *"фрикативний"*, *"голосні"*, *"приголосні"*, *"сонорний"*, *"скорочений"*, *"fricative"*, *"consonant"*, *"sonorant"* є спочатку прикметниками, вони ввійдуть у словник у вигляді, що фактично не відрізняється від того, який мають у даній метамові іменники.

Помітимо, між іншим, що не менш легко субстантивуються в термінологічній системі й прислівники. Так, наприклад, у лінгвістиці є цілий ряд термінів, запозичених із галузі теорії музики. Наприклад, *"алLEGRO"* є вже не прислівником, а синонімом субстантивного словосполучення, тобто іменником [41; 44].

Вертаючись до прикметників, слід насамперед указати на їх специфічну термінуючу функцію, вони здатні утворювати термін у комбінації з іменником. Наприклад: *"номінативна пропозиція"*, *"якісний прикметник"*, *"доконаний вид"*, *"qualitative adjective"* тощо. Однак прикметники не завжди мають термінуючу функцію. Як приклад можна привести *"дієслівний"*, *"займенниковий"*, *"інфінітивний"*, *"adverbial"*, *"infinitive"* тощо. Тлумачення таких прикметників не можуть не зв'язуватися з відповідними іменниками.

Говорячи про форму термінологічних одиниць, необхідно також відзначити значну поширеність у лінгвістичній традиції складних термінів з іменником в якості визначального члена, таких як *"обставини мети"*, *"частини мови"*, *"parts of speech"* та інші.

Лінгвістичні словники класифікуються на декілька типів: тлумачні, перекладні та енциклопедичні. Кожен із них виконує свою притаманну йому роль – або тлумачити терміни, або перекладати їх, або надавати їм вичерпного опису в енциклопедичній статті. Взагалі, проблема термінологічної лексикографії була включена до числа стандартів, що розробляються відповідними міжнародними асоціаціями. Е.Вюстер вважав, що в наш час проблему термінологічних словників слід вирішувати по-новому, з урахуванням наукової класифікації всіх існуючих і потенційно можливих типів словників. Е.Вюстер – автор великої бібліографії словників різних типів, переважно професійно-предметних. На його думку, традиційний поділ словників на мовні та «речові» має бути доповнений поділом словників у аспекті значення та позначення [45].

Маються спроби встановити різницю між словником і глосарієм [42]. Вважається, що у словнику визначається слово, а в глосарії – поняття. Так, англійське слово *term* у словнику служить заголовком одного словникового опису, що містить кілька понять. Відповідний глосарій містить кілька описів, по одному для кожного поняття. Одне й те фонетичне і графічне слово, що є заголовком кожного опису, виявляється щоразу іншим терміном.

На відміну від словників мови, де переважає опис і не може бути припису-настанови (крім довідників, які рекомендують, як правильно говорити та яких помилок слід уникати), у термінологічних словниках переважають приписи у вигляді дефініцій, інструкцій, вказівок, хоча є й описи [7; 8; 9; 10].

Інша суттєва відмінність термінологічного словника від філологічного словника полягає в тому, що, складаючи свій словник, філолог прагне здійснити найбільш повний збір ілюстративного матеріалу. У роботі термінолога переважає відбір матеріалу, відсівання термінів дублюючих, nereкомендованих і конструювання нових термінів для заповнення лакун, що утворилися. Звичайний лексикограф не займається конструюванням слів, лише реєструє їх. Утворенням нових слів займаються автори і, особливо, перекладачі, які прагнуть точно передати зміст чужої реалії. Таким чином, те, що робить термінолог (конструювання нового терміна та його фіксація у словнику), у загальній лексикографії розпадається на два етапи: перекладач чи автор створює, лексикограф – фіксує.

У практиці лексикографа-нормалізатора робота зі словами починається зі збору прикладів їх правильного і неправильного вживання, виявлення випадків коливання норми, аналізу явищ, що за цим криються. На основі цього з'ясовуються тенденції розвитку мови та даються рекомендації. У термінологічній лексикографії робота починається з виявлення понять даної галузі знання, їх ієрархії, складання точної дефініції кожного поняття. Одночасно враховуються лексичні можливості слів, що позначають їх, і

відбираються найбільш зручні й відповідні з точки зору поняттєвих зв'язків і словотворчих можливостей.

І впорядкування слововживання, і побудова терміносистем – це свідомо спрямовані процеси, що протистоять стихійному розвитку слів. Але будуються вони на різних основах. Упорядкування слововживання проводиться мовознавцями з урахуванням норм літературної мови та тенденцій їх розвитку [20; 27]. Побудовою терміносистем займаються спеціалісти відповідних галузей професійного знання з консультаціями логіків та лінгвістів. У загальній лексикографії послідовно фіксуються слова, які стосуються будь-якої частини мови. Оскільки в спеціальній лексиці переважають іменники, спеціальні словники відрізняються від загальних підвищеним змістом останніх.

Термінологічний словник був би неповним без однозначної вказівки на частину мови, до якої належить термін, на тип відмінювання, принципи узгодження та словотвору. Можуть бути терміни-дієслова, терміни-прикметники або прислівники і можуть бути дієслова, прикметники, прислівники, утворені від термінів, але що самі не є такими. Допуск перших як самостійних термінів знижує якість словника і має наслідком неповноцінність виконаних за допомогою цього словника перекладів. Там, де дієслово, прикметник і прислівник не є самостійними термінами, а лише входять у гніздо терміна-іменника, відомості про їх творення повинні включатися до словникової статті, поряд із відомостями про форми терміна-іменника, про його поєднання з іншими термінами та про особливості його введення у синтаксис.

Як зазначають лексикографи, складання термінологічного словника починається з розробки словника, що супроводжується відбором термінів за тематичними та лінгвістичними ознаками [43]. Потім проводиться регламентація синонімів, диференціація омонімів, заповнення лакун, утворених у результаті усунення неправомірних форм. В результаті всієї цієї

попередньої роботи утворюється певний масив цілісної та систематичної термінології.

Наступний етап створення термінологічного словника – встановлення принципів пояснення термінів у зв'язку із взаємним зв'язком і співвідлеглистю різних груп речей і явищ, що утворюють у своїй сукупності термінову дійсність [10]. На додаток до прямих пояснень словник має у своєму розпорядженні й можливість непрямих пояснень – у вигляді показу місця й положення даного терміна в загальній системі термінології. Це можна зробити через систематичний покажчик, лексіографічно пов'язаний з основною частиною словника.

Залежно від того, чи буде даний словник одномовним, двомовним або багатомовним, подальша робота зі складання термінологічного словника варіює. Але включення до словника визначення – неодмінна умова. Отже, термінологічний словник – неодмінно тлумачний. Але за умови одномовності його складання може й обмежитися тлумаченням терміна, а за двомовності це буде, наприклад, українсько-тлумачно-іноземний словник.

В останньому випадку подальший етап роботи – встановлення принципів перекладу українських нормалізованих термінів іноземною (англійською) мовою та питання про вибір самих цих мов [15; 16]. Іншомовні відповідності можуть бути взяті без будь-якої нормалізаційної обробки, лише за лінгвістичними критеріями, із зазначенням частини мови, з дотриманням норм орфографії. І можуть підбиратися іншомовні терміни, які пройшли відповідну нормалізацію. Тоді справа укладача словника – простежити за співпаданням дефініцій до українського терміну та його англійської відповідності, і у разі розбіжності зробити необхідні примітки. У словник повинні бути включені й деякі продуктивні терміноелементи, що служать для утворення термінологічних рядів.

Слід чітко уявляти, що має містити словникова стаття термінологічного словника, що у зв'язку із зазначеними вище відмінностями терміна від інших

слів, визначення терміна-слова у словнику переростає у визначення терміна-речі, не переходячи, проте, в енциклопедичний опис її [43].

Вокабулами термінологічного словника можуть бути:

- 1) окрема лексема;
- 2) лексикалізоване словосполучення;
- 3) усі лексеми, що входять до складу лексикалізованого терміна та всі прості терміни, що входять до складу складних лексикалізованих та мають термінологічну значимість як окремі лексеми або як прості лексикалізовані терміни.

Критерієм відбору служить частотність, розповсюдженість – всі обрані вокабули мають бути фактично у термінологічному вжитку. Щоб уникнути заповнення словника дериватами, до словника повинна бути додана коротка граматична довідка, що фіксує увагу на питаннях словотвору та визначення частин мови.

Слід максимально витримувати специфіку розташування матеріалу. Кожен окремий термін повинен бути самостійною одиницею, займаючи окремий абзац словника. Омоніми йдуть кожен самостійною вокабулою. У межах кожного розділу терміни-вокабули розташовуються за алфавітом.

Велику увагу приділяють також словниково-редакційному апарату. Він для кожного словника свій, залежно від його матеріалу, цілей, завдань. Зокрема, у термінологічному словнику вказівки на частину мови вважається необхідним давати при субстантивованих прикметниках та дієприслівниках [17].

Об'єднання в гніздо допускається тільки для дериватів, що становлять «сім'ї» за однорідністю основи: *connotation* – одне гніздо, *to connote* – інше гніздо. Всі складові терміни даються в природному для мови порядку слів. Складні терміни повторюються також там, де вокабулою є визначений складний термін; наприклад, *chain polysemy*, займаючи окремий абзац, повторюється ще в абзаці з вокабулою *polysemy*, де слід навести всі

терміновані види полісемії: *chain polysemy*, *radial polysemy*, *radial-chain polysemy*.

На думку В.Недобітого, у зв'язку з тим, що значення термінів детерміновані системою понять, визначені дефініціями та не зазнають будь-яких змін, методи термінологічної лексикографії не можуть не бути умовними [42, с. 12]. Зокрема, алфавітна подача матеріалу ускладнює уявлення про співвідношення понять; ілюстрація за допомогою відрізків тексту не завжди призводить до необхідної точності. Системи понять – це основа підготовки системно класифікованих словників.

Слід розрізняти мову термінів та мову дефініцій. У багатомовному словнику дефініції можуть бути лише однією мовою. Звідси проблема вибору мов для термінів і дефініцій.

До термінологічної лексикографії належать і словники терміноелементів. Дж.Хеллор та Д.Суонсон створили свій словник-тезаурус класичних терміноелементів [43]. Словник представлений у вигляді трьох колонок: зліва грецькі, праворуч латинські терміноелементи в тих формах, які вони набули в англійській мові, посередині – відповідне цим терміноелементам значення. Матеріал поділено на семантичні групи. Ці автори вважають, що для сучасної англійської мови основна лексична одиниця – не слово, а морфема і вважають за доцільне у спеціальних цілях складати словники морфем. Вони проводять аналогію між морфемами і словами в мові, показуючи, що багато англійських слів складаються лише з однієї морфеми.

Багато уваги терміноелементам приділяла школа Е.Вюстера. Сам Е.Вюстер називав елементи, ключові для розуміння термінів, ключем до термінології [45]. Так, маючи високо абстрактне значення, суфікси мають дуже широке застосування, і головне для них (особливо у спеціальних утвореннях) – чітке оформлення слів, що входять у певні ряди. Історично прослідковуються суфікси, що неодноразово перетворювалися на

термінотворчі. Словотвірний рівень – особливий мовний рівень зі своїми закономірностями. Чим точніше він буде досліджений, тим вищі шанси на створення вдалих та довговічних термінів.

Існують словники англійських кінцевих терміноелементів, в які входять тисячі одиниць із зазначенням їх походження, значення, етимології, функцій, особливостей вживання, пов'язаних форм і прикладів [1; 11]. Матеріал поданий у зворотному алфавітному порядку. Він супроводжується індексом використаних прикладів, розміщених у прямому алфавітному порядку. У словник увійшли суфікси та інші кінцеві елементи. Більшість елементів латино-грецького походження.

Нині гостро потрібні словники епонімічних термінів. Епонімічних назв накопичилося дуже багато в усіх сферах. Ці терміни та номени складні для розуміння. Нерідко люди забувають, ким була людина, яка дала своє ім'я поняттям, речі, прийому, методу, ефекту, закону тощо. Такі терміни найбільш чітко простежують авторство [12].

Особливу проблему також представляють аббревіатури, які також потребують лексикографування. Щодня народжуються нові аббревіатури, причому вони можуть бути актуальними лише для вузького кола, залишаючись незрозумілими для представників суміжних галузей. Багато аббревіатур виявляються недовговічними. Виходячи із вживання, вони роблять закритими навіть для фахівців тексти, до яких вони включені. Деякі аббревіатури мають кілька десятків розшифровок [10; 37].

За останні роки випущено багато міжнародних словників та енциклопедій, підвищився інтерес до спеціальних словників, що містять наукові терміни. У різних країнах потреба у окремих типах словників різна. Наприклад, у країнах із мовами з обмеженим поширенням вище попит на двомовні перекладні та енциклопедичні словники. Такі країни, як Англія чи США, менш зацікавлені у словниках перекладного типу, оскільки основний масив світової наукової літератури нині публікується англійською. У

Західній Європі тяжіють до багатомовних словників при провідній ролі англійської мови, що ще більше розширює сфери її використання.

Вважається, що навіть ретельно складені наукові словники задовольняють фахівців лише частково та ненадовго через необхідність частих переглядів та приведення словника у відповідність до сучасності [23; 28]. Для виконання завдань спеціальної лексикографії необхідний високий рівень координації та співробітництва. Цінність вузькоспеціальних словників у тому, що вони сконцентровані на фрагментах термінологій та дають додаткову інформацію до загальних словників.

2.2. Проблема дефініції

Наявність дефініції є однією з найсуттєвіших ознак терміна. Тому вимогам до них, їх класифікаціям приділяється значна увага в лексикографії. Щоб слово перетворилося на термін, воно повинно мати визначення в спеціальній літературі. Таке визначення розуміють як дефініцію [7, с. 199].

Дефініції понять у будь-якій науці, у мовознавстві зокрема, тимчасові. З розвитком науки вони постійно перетворюються.

Дефініція тісно пов'язані з поняттям. Так, при визначенні поняття [38]:

- встановлюються його суттєві ознаки (характеристики);
- виявляються його зв'язки з іншими поняттями;
- визначається його місце у системі понять даної галузі знання;
- надається словесний опис поняття – дефініція.

Дефініція – це словесне вираження всіх специфічних особливостей, які відрізняють дане поняття від суміжних з ним, перерахування істотних ознак предмета, що дефінується, явищ, які репрезентують поняття. Дефініції становлять невід'ємну частину будь-якої наукової теорії. Дефініції вихідних понять значною мірою зумовлюють зміст самої наукової теорії [18]. Проте у

мовознавстві, наприклад, неможливо надати абстрактні дефініції основних понять *слово* та *речення*. Визначень може бути значна кількість. Поняття – це діалектичні категорії, що розвиваються історично. Терміни не можуть бути більш точними, ніж поняття, а точність їх визначається точністю понять. Поняття та терміни розробляються стосовно окремих теорій і шкіл.

Наведемо приклади підходів окремих мовознавців до визначення *слова* [10; 14; 31]:

- граничний мінімум речення (Щерба, Блумфілд);
- мінімальна синтаксична одиниця (Бодуен де Куртене, Мейє, Сепір);
- мінімальна значуща одиниця мови (Реформатський, Єльмслев);
- одиниця мови, що поєднує у собі фонетичні, граматичні та семантичні ознаки (Мейє, Бюлер);
- позначення елемента дійсності (Виноградов, Дорошівський);
- самостійний і цілісний елемент мови (Мейє, Вандрієс).

Подібно до того, як неоднозначні, здавалося б, визначальні для загального термінологічного вчення терміни *термін* і *термінологія*, неоднозначним виявляється і термін *дефініція*. При загальній категоріальній єдності дефініція – це словесний опис поняття, що визначає його становище у системі всіх понять, співвідносних із ним [45], а приватні види дефініцій настільки різноманітні й настільки різноспрямовані, що одному й тому поняттю може бути дано кілька різних дефініцій.

Проблема складання та застосування дефініцій ускладнюється тим, що можуть бути визначення понять, слів і речей. Іноді ці плани поєднуються, іноді, як, наприклад, у разі абстрактних понять поняття та річ збігаються, так що фактично можлива одна й та сама дефініція для слова і для поняття. Залежно від того, що є предметом визначення, дефініції будуть різними.

Дж.С.Мілл, який присвятив значну частину своєї роботи проблемі дефініцій, розрізняв лише дефініції імен та дефініції речей, відносячи до останніх і дефініції понять. Він писав, що дефініції імен пояснюють значення

термінів (слів), а дефініції речей – характер останніх, що значно важливіше; він зазначав, що хоч усі властивості речей нам досі невідомі, ім'я кожного класу конотує достатньо рис для того, щоб можна було встановити межі класу [38, с. 159]. Дефініції не розкривають і не повинні розкривати природу самих речей, вони мають бути достатніми для того, щоб виділяти і розрізняти окремі речі. Найпростіший вид дефініції – речення, що стверджує значення слова (імені). Слова, які не мають значення, неспроможні мати дефініцій. У зв'язку з цим він вважав, що не можуть мати дефініцій власні імена та позначення найпростіших почуттів, тому що перші, на його думку, позбавлені значення, а другі не піддаються аналізу. Можна сказати, що дефініція – це сума всіх існуючих тверджень, які можуть бути побудовані з визначеним ім'ям як їх суб'єкт. Тому можна вважати визначення аналізом, при якому ми замінюємо слово, що називає кілька властивостей разом, словами, що їх називають окремо.

Всі дефініції є по суті іменами і мають виключно іменний характер. Але в одних дефініціях робиться спроба розкрити значення слова, в інших також мається на увазі, що існує й предмет, який відповідає слову. Іноді визначення слова та предмета невіддільні один від одного, іноді визначення дає дефініцію плюс ще додаткову інформацію.

Припущення існування названої речі може бути істинним чи хибним. Істинним чи хибним може бути предмет. Але ні слово, ні дефініція не можуть бути істинними чи хибними. Вони лише можуть відповідати чи не відповідати звичайній практиці мови.

Нерідко помилково називають дефініцією речей констатацію їхнього дійсного становища. Але це не дефініція, а просто констатація їх існування. Дефініція – це ідентифікуюче твердження, що дає інформацію лише про вживання слова у мові [12]. Жодних висновків про сутності речей із дефініцій не випливає.

З того, що дефініція належать до імен, а не до речей, не впливає, що вони цілком довільні, випадкові. Було б помилкою зводити цю складну проблему до умовності значення імені. Тут важливо не стільки визначити, що є що, скільки, яким має бути значення слова. А це, як і інші питання термінології, для свого вирішення вимагає проникнення в сутність не тільки слів, а й самих речей.

Визначення терміна може:

- усувати двозначність, яка може виникнути при його вживанні;
- давати загальне уявлення про визначену річ [19; 20].

Дефініції дуже різноманітні залежно від дисципліни, на якій вони будуються, від ступеня вивченості матеріалу. Це можуть бути первинні, орієнтовні дефініції і подальші, що закріплюють результати якого-небудь дослідження, підбивають підсумок діяльності.

На попередньому етапі дослідження створюються дефініції речей. Вони переважають у технічних науках, оскільки не вимагають глибокого проникнення сутність поняття. У гуманітарних науках дефініції відносяться переважно до слів, оскільки за допомогою визначаємих слів здійснюється проникнення в сутність поняття. Тлумачення слів постійно потрібні як лінгвісту чи галузевому фахівцю, так і будь-якій людині. Це один із способів введення слова (терміна) у мову. На відміну від тлумачення слова, що спирається на аналіз його використання в різних контекстах, визначення терміна спирається на заздалегідь виявлені характеристики поняття. Термін створюється, його значення конструюється [17; 24].

Іноді вважають, щоб термін розумівся, сувора дефініція не обов'язкова, хоча під впливом лексикографічної практики прагнуть цього. Дефініція прояснює поняттєвий зміст, але й лімітує його. Так може втратитися здатність розвивати свою науку. Терміни в друкованих матеріалах та в термінологічній ситуації різні. Живе вживання термінів також виявляється цікавим аспектом.

Дефініції можуть бути різного роду. Залежно від способу введення дефініції діляться на вербальні (словесні) та наочні. Останні зводяться до вказівки на реалію паралельно з вимовою визначуваного слова.

Дефініції можуть бути явними та неявними. У неявних або аксіоматичних вихідні терміни визначаються один через одного. Явні дефініції можуть бути реальними, що відносяться до предмета (реалії), і номінальними, що вводять у мову нові знакові вирази та уточнюють існуючі [7, с. 200]. Явні дефініції поділяються на класифікаційні (через рід та видові відмінності) та генетичні.

Класифікаційна дефініція вказує на галузь об'єктів, що відповідає родовій ознаці, а також на видові відмінності, ознаку або групи ознак, властивих тільки даному поняттю і відсутніх в інших поняттях, що належать до того ж роду, наприклад, *polysemy* – «полісемія; наявність в одного й того ж слова декількох пов'язаних між собою значень, що звичайно виникають в результаті видозмінення і розвитку вихідного значення цього слова».

У генетичних дефініціях видова відмінність зазвичай свідчить про спосіб творення, побудови чи походження дефінуємого об'єкта (поняття). Такі визначення зустрічаються в лінгвістиці:

A compound is word built from two or more units that are themselves words [37, с. 66].

Також слід згадати перелічувальні та контекстні дефініції [6; 20; 31].

Перелічувальні дефініції тільки конкретизують значення терміна, який визначається, не розкриваючи його повністю. Наприклад:

conceptual field – «closely knit sectors of vocabulary each characterized by a common concept».

Контекстні дефініції висвітлюють поняття з різних боків, дозволяють зрозуміти точку зору вченого. Вони мають складну структуру, можуть включати в собі різні мовні засоби. Наприклад:

Neolinguistics – Movement in Italy in the first half of the 20th century, led by M.G.Bartoli under the influence of Croce's philosophy of language. Influential mainly in the field of areal linguistics, especially for the insight that, where different words with a similar meaning are distributed across related languages over a large area, those in peripheral regions are likely to be older and those in the centre to be innovations [37, с. 241].

Партитивні дефініції слугують для розкриття змісту понять «частина цілого» чи «сукупність частин». Вони характерні для понять предметної категорії та категорії процесів та величин. Ознака «частина цілого» в дефініції позначається поєднанням іменника (частина) у називному відмінку та іменника у родовому відмінку (ціле): *підрозділ лексикографії, компонент слова*. Поняття «цілого» має бути попередньо визначене [31, с. 221].

Якщо клас предметів виділяється методом опису його ознак, виходить інтенсіональна дефініція, а якщо методом перерахування складових даного класу елементів – екстенсіональна [43]. Інтенсіональна дефініція вказує на зміст поняття, виходить із найближчого родового поняття та видових відмінностей, що відмежовують визначуване поняття від інших понять даного роду:

Abbreviation is a process of shortening the result of which is a word made up of initial letters [32].

Екстенсіональна дефініція перераховує всі види роду або всі частини цілого:

Abbreviation is a process of shortening the result of which is a word made up of initial letters, it is presented by alphabetic abbreviation and acronymic abbreviation [41].

Наступні типи дефініцій також виявляються важливими:

- Семантичні дефініції, що розкривають значення слова (терміна), наприклад:

Referent is a definite thing or phenomenon [44].

- Синтетичні дефініції надають значення нововведених термінів або уточнюють значення вже існуючих:

X-bar syntax is a model of phrase structure grammar [37, с. 408].

- Аналітичні дефініції формулюють значення термінів, які вже існують, але визначених раніше неявно, контекстуально:

Semantic marker is a semantic feature which the word has in common with other lexical items. They reflect systemic relations between the word and the rest of the vocabulary [37, с. 334].

Визначення як різновид мисленнєвої діяльності вченого не завжди відразу набуває суворої форми, а може бути простим описом без чітких дефініцій. За відсутності вдалого терміна його може виконувати коротка дефініція поняття. Визначення поняття та його термінування – дві сторони одного процесу. Операція визначення створює межі поняття, зовнішні у разі екстенціонального визначення, у якому перераховуються об'єкти, які входять у цей клас, і внутрішні у разі інтенціонального визначення, у якому підсумовуються ознаки, характерні для даного поняття. Певний комплекс системно побудованих дефініцій може стати фрагментом теорії [3; 6; 13].

Дефініції можливі лише з певної точки зору, і той самий термін може бути членом різних терміносистем, що підтверджується даною йому дефініцією. Наприклад, членування мови поліграфістом, лексикологом, граматистом.

У дефініції повинні входити лише суттєві характеристики, які безпосередньо релевантні для ідентифікації понять. Дистинктивні ознаки повинні вибиратися відповідно до характеру системи понять. Так, визначення функції у математиці та в лінгвістиці буде різним [44]:

Function (ling). The part that a linguistic unit plays in a larger structure.

Function (math). Dependencies between variables.

Певне поняття може бути визначено за допомогою різних дефініцій. Критерії вибору визначення залежить від мети дослідження.

Неповні дефініції, що відбивають несуттєві риси об'єкта, називаються дескрипціями [7]. Вони можуть стати повними за спеціальним завданням, за певних умов.

Найбільш поширені родо-видові дефініції. Вони можуть бути побудовані для понять будь-якої категорії. При їх побудові як родова обов'язково береться ознака найближчого родового поняття. Вибір родової та видової ознак обумовлений класифікацією, яка може здійснюватися за низкою незалежних ознак. Тому як видова відмінність у дефініції може бути представлено поєднання ознак. Такі дефініції спеціально створюються в науці, щоб ясніше думати про об'єкт і точніше його пізнавати. Словесні (вербальні) дефініції символізують позначувальне, тому дефініція у певному відношенні подібна до рівняння, де одне або кілька слів еквівалентні іншому [27; 38].

Типова форма словесної дефініції складалася роками. Вона допускає багато додаткових визначальних конструкцій. Звідси особливий синтаксис дефініцій. Якою б довгою не була дефініція, це завжди лише одна фраза. Найближча родова ознака у класифікаційній дефініції позначається іменником або номінативним словосполученням. Видові ознаки позначаються визначальними конструкціями різних синтаксичних типів, при цьому однотипні ознаки можуть позначатися різними конструкціями та різними лексичними одиницями. Тому при формулюванні дефініції слід прагнути лексичної та синтаксичної системності, зокрема, щоб одні й ті самі ознаки підпорядкованих понять, що знаходяться на одному рівні класифікації, позначалися однаковими лексичними одиницями й однаковими синтаксичними конструкціями [18].

У сучасному термінознавстві склалися конкретні вимоги до дефініцій. Вони сформульовані, наприклад, у роботі Г.Джозефа [34]:

- дефініція має бути сумірною з тим, що визначається;
- дефініція передбачає визначення об'єкта через нього ж;

- дефініція не повинна бути в негативній формі;
- дефініція не повинна репрезентуватися в туманних чи переносно вжитих словах;
- дефініція наукового поняття повинна містити лише його суттєві ознаки, необхідні та достатні для його ідентифікації та виділення з інших понять;
- дефініція має бути системною змістовно, лексично та синтаксично, тобто словесно відбивати місце поняття у поняттєвій системі, вказувати на вид зв'язків, на відносини з найближчими поняттями; системність визначення порушується у разі заміни терміна родового поняття його дефініцією або тлумаченням, що не фіксує місця і зв'язків поняття в системі, або терміна-словосполучення, що означає поняття роду або цілого, його короткою формою.
- дефініція не має бути тавтологічною, тобто має містити лише ті ознаки, які вже відображені у буквальному значенні терміна;
- дефініція не має містити логічного кола, при якому одне поняття визначається через інше, яке, своєю чергою, пояснюється через перше;
- дефініція має бути лінгвістично правильною, тобто відповідати нормам тієї мови, якою вона подається;
- дефініція має бути короткою, багатослівність дефініції свідчить про недостатньо чітку систематизацію понять;
- дефініція, яка має на меті стандартизацію, повинна включати лише стандартизовані терміни, визначені в цьому стандарті, інакше одне невідоме визначатиметься через інше невідоме;
- дефініція не має бути суперечливою, оскільки логічне протиріччя руйнує думку [34, с. 112].

Також до дефініцій пред'являють традиційну вимогу послідовності: поняттю, що вводиться, слід давати дефініцію за допомогою тих понять (і термінів), які вже визначені й відомі [22; 37]. У термінологічних стандартах

не обов'язково потрібні точні визначення. Їх може замінити системна організація термінів, схеми, пояснення тощо. Тому для стандартів справжні дефініції надмірні, хоча саме дефініції належить вирішальна роль при оцінюванні термінів при їх відборі для включення до стандартів.

Розгляд проблем термінологічних дефініцій є важливим, оскільки на них базується переклад термінів у двомовних та багатомовних словниках [15; 16; 40].

2.3. Ідеографічний словник англійської лінгвістичної термінології

У даному підрозділі ми пропонуємо спробу складення лінгвістичного ідеографічного словника (обмеженого галуззю лексикології англійської мови), який може стати корисним практичним додатком до підручників та посібників. Відміна ідеографічних словників від традиційних алфавітних полягає в іншому принципі розташування слів: заголовні терміни розташовані в тематично організованому порядку. Тобто заголовні слова та словникові статті до них згруповані навколо певного поняття. В основу покладено 6 тем, що містяться в курсах лексикології. Теми складаються з одиниць, що розташовані не в алфавітному порядку, а за значущістю та частотністю терміна. Визначення термінів базується на даних тлумачних словників, спеціальних лінгвістичних словників та глосаріїв [22; 30; 32; 39; 41].

LINGUISTIC IDEOGRAPHIC DICTIONARY

A. GENERAL NOTIONS

B. SEMASIOLOGY

C. SEMANTIC CLASSIFICATIONS

D. WORD-FORMATION

F. DYNAMICS OF ENGLISH VOCABULARY. ETYMOLOGY

A. GENERAL NOTIONS

A1 Language

A system of signs used for human interaction.

A2 Speech

The speaker's activity of using different linguistic means for conveying information; varieties of lingual communication.

A3 Vocabulary

The bulk of words and word-equivalents in a language.

A4 Word

The major unit of language system.

A5 Terminology

The system of terms used for specific purposes in different spheres of science.

A6 Style

A differential variety of language, a subsystem with specific language means.

A7 Paradigm

Word-forms of a lexeme.

A8 Sociolinguistics

A branch of general linguistics studying the interdependence between language and society.

B. SEMASIOLOGY

B1 Meaning

The reflexion of the referent in speaker's mind.

B2 Lexical meaning

The reflexion of the concept of the given word.

B3 Denotation

The component of lexical meaning which realizes communication.

B4 Connotation

The component of lexical meaning conveying emotive charge and stylistic reference.

B5 Concept

The thought of the referent with its essential features.

B6 Semasiology

The study of the problem of word-meaning, of word's inner facet.

B7 Lexeme

A word as a structural element of language.

B8 Semantic distinguisher

A semantic component which differentiates the word from other lexical units.

B9 Metaphor

The shift of meaning based on similarity of two referents.

B10 Metonymy

The shift of meaning on the association of contiguity between two referents.

B11 Monosemy

The phenomenon of possessing only one meaning by a word.

B12 Polysemy

The phenomenon of possessing only more one meaning by a word.

B13 Referent

The object of reality correlated with linguistic expression.

B15 Seme

The smallest component of meaning.

C. SEMANTIC CLASSIFICATIONS**C1 Synonymy**

Semantic similarity.

C2 Antonymy

Semantic contrast.

C3 Homonymy

Sound or graphical coincidence of lexical units.

C4 Semantic field

A group of lexical units united by a common concept.

C5 Hyponymic group

A group of lexical units characterized by the relationship of inclusion.

D. WORD-FORMATION**D1 Word-formation**

The process and the result of forming words from the material available in the language.

D2 Morpheme

The smallest word-building unit.

D3 Root

The morphological component of a word which is its lexical nucleus.

D4 Stem

The morphological component of a word which remains when an inflexion is removed and which reflects its lexical and part-of-speech meaning.

D5 Affixation

Derivation by attaching affixes to the root.

D6 Composition

Combining several stems to form a new compound unit.

D7 Conversion (zero affixation)

Derivation by changing the word's paradigm.

D8 Abbreviation

Shortening of a word-combination to its initial letters.

D9 Back-formation (reversion, disaffixation)

Derivation by subtracting an affix.

D10 Blending

Merging fragments of several words into one new word.

D11 Productivity

The ability of being used or not being used in current word-building.

D12 Allomorph

A positional variant of a morpheme.

E. LEXICAL SYNTAGMATICS**E1 Syntagmatics**

Linear relationship of words.

E2 Combinability

The ability of linguistic elements to freely combine in speech.

E3 Collocability

The ability of a word to combine according to the linguistic norm.

E4 Collocation

A relation between lexical elements in syntactic units.

E5 Word combination

Two or more notional words joined together in a sentence.

E6 Phraseological unit

A stable ready-made word combination.

E7 Proverb

A short statement expressing wisdom or a moral lesson in an idiomatic way.

E8 Idiom

A word or a word combination with a transferred meaning.

E9 Cliché

A stereotyped expression.

E10 Context

Linguistic surrounding of a language unit.

E11 Distribution

The complex of contexts in which a lexical unit may occur.

E12 Valency

The combining ability of words.

F. DYNAMICS OF ENGLISH VOCABULARY. ETYMOLOGY**F1 Diachrony**

Historical development of language systems and subsystems.

F2 Synchrony

An isolation of one chronological stage for investigation of language systems and subsystems.

F3 Borrowing

A lexical unit taken from a foreign language and adopted into a native one.

F4 Etymological doublets

Two lexical units in a language which are historically from the same source, but which later developed differently.

F5 Neologism

A new word or a word combination introduced to denote new phenomena.

F6 Occasional word

A lexical unit created for a given occasion and may not be fixed by dictionaries.

Висновки до розділу 2

Дослідження у галузі лінгвістичної лексикографії мають тісні взаємозв'язки із загальним термінознавством як наукою про особливості термінологічної номінації та термінотворення; з металінгвістикою, що вивчає метамову, якою говорять про мову ж, об'єктом якої є зміст та вираження іншої мови; з перекладознавством, звідки запозичуються ідеї трансформування термінів в іншій мові.

Лінгвістичні словники класифікуються на: тлумачні, що роз'яснюють значення та вживання термінів шляхом пояснень, парафразів, синонімів;

енциклопедичні, що представляють стан сучасних мовознавчих знань у стислому вигляді; перекладні, де наводяться переклади лінгвістичних термінів іншими мовами.

Складання лінгвістичного термінологічного словника починається з розробки словника, що супроводжується відбором термінів за тематичними та лінгвістичними ознаками, в результаті чого утворюється певний масив цілісної та систематичної термінології. Наступний етап створення термінологічного словника – встановлення принципів пояснення термінів у зв'язку із взаємним зв'язком і співвідлеглистю різних груп термінів, що утворюють у своїй сукупності терміносистему. Залежно від того, чи є словник одномовним, двомовним або багатомовним, подальша робота зі складання термінологічного словника варіює. Включення до словника дефініції – найперша умова. Далі (якщо це перекладний словник) йде встановлення принципів перекладу англійських нормалізованих термінів українською мовою. У словник також включаються і деякі продуктивні терміноелементи, що служать для утворення термінологічних рядів.

Одиницями лінгвістичного термінологічного словника можуть бути окремі слова та лексикалізовані словосполучення.

Складання словників лінгвістичної термінології неможливо без ув'язання її із проблемою словникових дефініцій, як словесних описів понять, що визначають їх становище у системі всіх понять, співвідносних із ним. У теорії термінознавства склалися конкретні вимоги до дефініції, а саме: вона має давати основу й бути сумарною з тим, що визначається; має визначати об'єкт через нього самого; не повинна бути в негативній формі там, де можливе позитивне визначення; повинна містити лише суттєві ознаки термінів, необхідні та достатні для їх ідентифікації та виділення з інших понять; має бути системною; не має бути тавтологічною; має бути лінгвістично правильною, тобто відповідати нормам тієї мови, якою вона подається; повинна бути короткою та стандартизованою.

Англійська лінгвістична термінологія формувалася роками. Ця терміносистема розвивається і далі. Хоча це й єдина цілісна система, вона функціонує та змінюється разом зі змінами у різних лінгвістичних сферах. Термінологічна лексикографія теж має свої традиції та наробки, але певні її аспекти потребують подальших досліджень.

У даному розділі запропонована спроба складення лінгвістичного ідеографічного словника на матеріалі лексикологічної термінології англійської мови як практичного додатку до підручників та посібників. В ідеографічному словнику заголовні терміни розташовані в тематично організованому порядку, згруповані навколо певного поняття. Поняття відповідає одній із 6 тем курсу лексикології. Теми складаються з одиниць, що розташовані не в алфавітному порядку, а за значущістю термінів даної поняттєвої сфери.

ВИСНОВКИ

Дослідження в галузі лінгвістичної термінології та термінологічної лексикографії є важливою стороною компетентності мовознавця. На сучасному етапі термінознавство стало популярним та перспективним.

Систематизація наукових знань завжди супроводжується класифікацією понять та утворенням нових термінів на логічній основі, а не на основі лише зовнішніх спостережень.

У мові лінгвістики термін повинен бути науково обґрунтованим і нормалізованим. А це неможливо без лексикографічного упорядкування.

Термінологічна нормалізація починається з вияву системи понять. У всіх мовах терміни складають послідовну та продуману систему. Тому послідовний систематичний зіставний аналіз термінів та їх дефініцій дозволяє провести упорядкування термінологічних систем.

Термінологічні науки завжди мають прикладні, практично орієнтовані аспекти, заради яких проводяться складні теоретичні дослідження.

Впровадженість і традиційність термінів, визначеність мовних та професійних орієнтацій, що відбиваються в термінологічних системах, складають певну культуру професійного мовлення. У будь-якій мові професійно орієнтоване мовлення базується на загальномовній системі.

Уся різноаспектна термінологічна діяльність має своєю метою досягнення професійного розуміння між спеціалістами певних галузей знань. Вона націлена на подолання мовних бар'єрів між представниками різних наукових шкіл та напрямів.

У процесі підготовки спеціальних словників, енциклопедій необхідно урахувати всі особливості терміновживань. Термінологи намагаються виявити в термінах своєрідне домінантне значення, яке б перекривало собою більш часні терміновживання. Спеціальні словники майбутнього повинні відповідати мові майбутнього з урахуванням змін у ній, що виражається в

поповненні або скороченні мовного матеріалу. Терміни, за допомогою яких спілкуються спеціалісти конкретної галузі знань, являють собою собливі когнітивні структури. При вивченні організації та динаміки мовних категорій виявляється не тільки складносистемна будова мови, але й вплив свідомості та інших когнітивних структур на будь-яку будову в мові та мовленні.

Термінологічні системи знаходяться у стані безперервних змін у зв'язку зі зміною рівня наукових знань, з різними точками зору представників окремих шкіл. У будь-якій галузі науки час від часу виникають нові напрями, школи, котрі, якщо й використовують старі терміни, то можуть вкладувати в них новий зміст. А буває, що застосовуються нові терміни для відомих вже понять. Тому робота над удосконаленням лінгвістичної терміносистеми має добрі перспективи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Булик С.З. Основи термінознавства : навчальний посібник / С.З.Булик, Г.В.Наконечна, Ю.В.Теглівець. – Львів : НУ «Львівська політехніка», 2013. – 160 с.
2. Васенко Л.А. Прикладне термінознавство. Ч. 1. : монографія / Л.А.Васенко, В.В.Дубічинський, О.М.Крimeць. – Харків : НТУ «ХП», 2003. – 144 с.
3. Дудок Р.І. Проблема значення та смислу терміна в гуманітарних науках : монографія / Р.І.Дудок. – Львів : Вид-во ЛНУ, 2009. – 358 с.
4. Гороть Е.І. Лексикологія сучасної англійської мови: начальний посібник/ Євгенія Іванівна Гороть. – К. : Либідь, 1996. – 128 с.
5. Дорошенко С. М. Українська термінологія нафтогазової промисловості: становлення і розвиток : монографія / С.М.Дорошенко. – Полтава : Вид-во ПолтНТУ, 2013. – 137 с.
6. Д'яков А.С. Основи термінотворення : Семантичні та соціолінгвістичні аспекти : монографія / А.С. Д'яков, Т.Р.Кияк, З.Б.Куделько. – К. : КМ Academia, 2000. – 218 с.
7. Загнітко А. Словник сучасної лінгвістики : поняття і терміни. Т. 1. – Д. : ДНУ, 2012. – 402 с.
8. Загнітко А. Словник сучасної лінгвістики : поняття і терміни. Т. 2. – Д. : ДНУ, 2012. – 350 с.
9. Загнітко А. Словник сучасної лінгвістики : поняття і терміни. Т. 3. – Д. : ДНУ, 2012. – 426 с.
10. Загнітко А. Словник сучасної лінгвістики : поняття і терміни. Т. 4. – Д. : ДНУ, 2012. – 388 с.
11. Зарицький М. С. Актуальні проблеми українського термінознавства : підручник / М.С.Зарицький – К. : Періодика, 2004 . – 124 с.

12. Куньч З.Й.. Теорія терміна: конкретизація лексико-семантичних традицій: монографія / З.Й.Куньч, Г.В.Наконечна, О.Р.Микитюк, С.З.Булик-Верхола, Ю.В.Теглівець. – Львів : Галицька Видавнича Спілка, 2018. – 189 с.
13. Михайлова О.Г. – Українська наукова термінологія : підручник / О.Г.Михайлова, А.А.Сидоренко, В.Ф.Сухопар. – Харків : НТУ ХПІ, 2002. – 119 с.
14. Мостовий М.І. Лексикологія англійської мови : підручник / Микола Іванович Мостовий. – Харків : Основа, 1993. – 256 с.
15. Олікова М.О. Теорія і практика перекладу : навчальний посібник / Марія Олександрівна Олікова. – Луцьк : Вежа, 2000. – 170 с.
16. Основи перекладу: граматичні та лексичні аспекти : навчальний посібник / За ред. В.К.Шпака. – К. : Знання, 2007. – 310 с.
17. Петрова Т. Розвиток теорії терміна в українській та зарубіжних термінологічних школах / Т.Петрова // Acta Universitatis Wratislaviensis.– № 3985. – Wrocław, 2020. – Р. 91-101.
18. Прикладне термінознавство : навчальний посібник // За ред. В.Дубічинського та Л. Васенко. – Харків : НТУ ХПІ, 2003. – 145 с.
19. Пчелінцева О.Е. Лексичні основи міжнародної термінології : навчальний посібник / О.Е.Пчелінцева. – Черкаси : ЧДТУ, 2003. – 104 с.
20. Скороходько Е.Ф. Термін у науковому тексті (до створення терміноцентричної теорії наукового дискурсу) : навчальний посібник / Е.Ф. Скороходько. – К. : Логос, 2006. – 99 с.
21. Старикова О.М. Аспекти теорії граматики. Лінгвістичні читання : навчальний посібник / О.Н. Старикова, Н.М. Раєвська. – К. : Вища школа, 1984. – 131 с.
22. Сучасний тлумачний словник української мови / За ред. В.В.Дубічинського. – Х. : ВД «Школа», 2007. – 832 с.

23. Ткач А.В. Словотвірна ідентичність української термінології : навчальний посібник / А.В. Ткач, В.Д. Шинкарук. – Чернівці : Вид-во ЧНУ, 2010. – 200 с.
24. Тур О.М. Термінологічна діяльність ISO/TC 37 Language and terminology/ О.М.Тур // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2018. – № 1. – С. 19-25.
25. Туркевич О.В. Становлення термінологіки методики викладання української мови як іноземної : навчальний посібник / О.В.Туркевич. – Львів : Вид-во ЛНУ, 2014. – 210 с.
26. Турчин В.В. Прагматика наукового терміна : монографія / В.В.Турчин. – Івано-Франківськ : Факел, 2004. – 226 с.
27. Українська термінографія : історія, теорія, практика: колективна монографія / О.А.Покровська, Л.Я.Сапожнікова, С.М.Руденко. – Харків : ХДУХТ, 2015. – 134 с.
28. Черемська О.С. Становлення та нормування української економічної термінологіки : монографія / О.С.Черемська. – Харків : Вид-во ХНЕУ, 2011. – 120 с
29. Adams V. An introduction to modern English word-formation: manual / V.Adams. – London : Longman, 1993. – VIII, 230p.
30. Crystal D. Encyclopedia of the English Language / David Crystal. – Cambridge : Cambridge University Press, 1997. – 490 p.
31. Hidekel S.S. A Course in Modern English Lexicology : manual / S.S.Hidekel.– К. : Vyscha Skola, 1979. – 269 с.
32. Hornby A. S. The Advanced Learner's Dictionary of Current English / A.S.Hornby. – Oxford : Oxford University Press, 1982. – 842 p.
33. Horot Y.I. The Lexicology of Modern English : the exercise book / Yevheniya I. Horot. – К. : Lybid, 1996. – 128 p.
34. Joseph H.W.B. An introduction to logic : monograph / H.W.B.Joseph. – Paper Tiger Inc., 2010. – 624 p.

35. Kveselevich D.I. Modern English Lexicology in Practice : manual / D.I.Kveselevich, V.P.Sasina. – Vinnytsa : Nova Knyha Publishers, 2003. – 128 p.
36. Marchand H. The categories and types of present-day English word-formation: [Alabama linguistic and philological series] / H.Marchand. – Alabama, 1996. – # 13. – XX, 379 p.
37. Matthews P. The Concise Oxford Dictionary of Linguistics / Peter Matthews.– Oxford : Oxford University Press, 1997. – 410 p.
38. Mill J.S. A system of logic, ratiocinative and inductive : monograph / J.S.Mill. – London : BiblioBazar, 2015. – 608 p.
39. Merriam-Webster Online Dictionary of English Usage (MWD) [Electronic Resource]. – Mode of access : <https://www.merriam-webster.com>.
40. Miram G. Translation Algorithms : manual / Gennadi Miram. – K. : Nika-Center, 2004. – 176 p.
41. Murray J. A. The Oxford English Dictionary / J.A.Murray. – Oxford : Oxford University Press, 1993. – 764 p.
42. Nedobity W. The role of classification in terminology documentation / W.Nedobity // Classification, Data Anaysis and Knowledge Organization. – Springer Verlag, 1991. – P. 233-238.
43. A Practical Guide to Lexicography / Ed. By P. van Sterkenberg. – Amsterdam: Benjamin's Publishers, 1984. – 321 p.
44. Webster's New World Dictionary / Ed. by D.Guralnik. – NY : Prentice Hall Press, 1996. – 1692 p.
45. Wüster E. The road to Infoterm : Infoterm Series 1/ E.Wüster. – München : Verlag Documentation, 1974. – 150 p.